tõi Aleksander II valitsemisaeg suure tõusu, mida põhjendatult nimetatakse eestluse »ärkamisajaks«. Piisab, kui nimetada siin tähtsamad sündmused sel alal: Kreutzwaldi »Kalevipoja« trükist ilmumine (1857), Jannseni »Pärnu Postimehe« asutamine (1857), »Eesti Postimees« Tartus (1864), eestlaste esimene suurem saatkond keisri juurde (1864), »Vanemuise« asutamine Tartus (1865), kolm esimest Eesti üldist laulupidu (1869, 1879, 1880), Eesti Põllumeeste Seltsi asutamine Tartus (1870), esimene eesti näitemäng »Vanemuises« (1870), Eesti Kirjameeste Selts (1871), eestikeelse Aleksandri kooli mõtte õhutamine ja selle asutamiseks raha korjamine, Eesti Üliõpilaste Seltsi tegelik asutamine (1871), »Sakala« ilmumahakkamine (1878). See aeg, rikas oma rahvuslikest ettevõtteist, pani aluse ka eesti rahvusliku ideoloogia kujunemisele, mil alal olid agaramaiks töömeesteks J. W. Jannsen ja C. R. Jakobson.

P. Б. Сл.; A. Tobien, Die Agrargesetzgebung Livlands II (1911); St. v. Holstein, Materialien. *H. Kr.*

ALEKSANDER III, Vene keiser 1881—94. Kärpis kindla reaktsionäärina mitmeid oma eelkäija antud liberaalseid reforme ja, suurendades semstvode suhtes bürokraatlikku kontrolli, allutas talurahva kogukonnad semstvoülemate järelevalvele ning kindlustas igas suunas konservatiivseid põhimõtteid. Sinodi ülemprokuröri K. Pobedonostsevi ja Moskva publitsisti Katkovi sõjatseva natsionalismi pooldajana püüdis A. Vene ääremaad võimalikult tihedalt liita siseriigiga korralduselt ja vaimult ühtlaseks tervikuks. Teostades ägedat venestamispolitikat jälgis A. valjude abinõudega kõiki neid, kes ei kuulunud vene rahvusse või kreeka-katoliku usku. Kõik see maksab ka Baltimaade kohta, kus eestlased ja lätlased alguses A.-ile väga suuri lootusi olid pannud asjaolu tõttu, et A. troonile astudes kinnitamata jättis Liivi ja Eesti rüütel- ja maiskondade eesõigused, mis Peeter I saadik kõigi Vene valitsejate poolt olid leidnud kinnitust. Eesti Kirjameeste Seltsi eestvõttel saatsid ka eesti seltsid saatkonna Peterburi, kes Aleksander II hauale pani hõbepärja ja A.-ile esitas palvekirja aadli eesõiguste kaotamise ning mitmesuguste reformide (talumaade müügihinna kindlaksmääramine, riigi- ja maamaksude õiglasem jaotamine mõisnikkude ja talurahva vahel, talupoegade esinduse loomine maavalitsuses, riigipolitsei sisseseadmine, patronaadi-õiguse kaotamine jne.) teostamise kohta. A. saatis a. 1882 senaator N. A. Manasseini (vt.) kohalikke olusid uurima. Aadli poolt äärmise pahameelega, rahva poolt vaimustatud rõõmuhõisetega vastu võetud, külvati M. koha peal palve-, kaebe- ja märgukirjadega otse üle. A. 1884 esitas M. oma 1882.—83. a. revideerimisretke kohta põhjaliku aruande, milles ta kujukalt ja rikkaliku materjali põhjal valgustas Baltimaal valitsevaid väärnähtusi. Valitsus kasutas M.-i aruannet ühekülgselt ainult oma venestamispolitika huvides, jättes kõrvale kõik need soovid ja nõuded, mis otsekohe polnud ühendatud selle politikaga. 1885. a. nimetati uued kubernerid — Eestimaale vürst S. V. Šahovskoi (vt.), Liivimaale kindral M. A. Sinovjev (vt.). Neist oli esimene õieti järjekindel ja algatusvõimeline venestamispolitika teostaja, kuna teine mõõdukamat talitamist soovitas ja hiljemini Balti aadli vastu õieti leplikuks muutus. —Nüüd järgnes rida reforme, milledel kõigil sihiks kohalikkude rahvaste venestamine ja Baltimaa ühtlustamine siseriigiga. 9. VI 1888 asuti politseireformi teostamisele. Kaotati mõisnikkude poolt teatavaks ajaks valitavad kreispolitseiülemad (hakenrihtrid) ja seati asemele valitsuse poolt nimetatavad kreisiülemad vanemate ja nooremate abilistega. Mõisapolitsei, mida mõisnik või tema asetäitja mõisamaa piirides teostas, jäi siiski püsima, samuti ka vallapolitsei. 9. VII 1889 ilmusid seadused kohtu-uuenduse kohta, millede järgi sisse seati vene kohtud, kuid mõnesuguste muudatustega: kohtutest jäeti ära rahva element vannutatud meeste näol, kohtunikkude määramine anti kohtuministri kätte jne. Vallakohus reformiti nii, et iga vallakohtu ringkonda kuulusid 1000 kuni 2000 meeshinge, kohtunikud rahukohtukogu poolt ametisse kinnitati ja uus kohtukord maksma pandi. Senised kihelkonnakohtud kaotati, apellatsiooni-instantsiks vallakohtuile asutati ülem-talurahvakohtud, mis koostusid kohtuministri poolt nimetatavast ülem-talurahvakohtunikust ja kahest vallakohtu eesistujate hulgast kutsutavast kaasistujast. Kassatsiooni-instantsiks talurahva-kohtuile oli rahukohtu-kogu. Teisteks kohtuteks olid rahukohus (apellatsiooni-instantsina rahukohtukogu, kassatsiooni-instantsina senat) ja ringkonnakohus (apellatsiooni-instantsina kõigi Balti kubermangude jaoks Peterburi kohtupalat, kassatsiooni-instantsina senat). Valla- ja ülem-talurahvakohtuis oli ajutiselt lubatud tarvitada ka kohalikke keeli. Teistes kohtutes sündis asjaajamine ainult vene keeles. Samal ajal pandi ametisse siseministri poolt nimetatavad talurahva-asjade komissarid, kellede ülesandeks oli kaotatud kihelkonnakohtute asemel valvata valla-omavalitsuse tegevuse järgi, kinnitada mõisniku ja talupoja vahelised rendilepingud ning üldse silmas pidada agraarolude kohta käivate seaduste täitmist. Komissarideks nimetati tavaliselt kohalikele oludele võõrad vene ametnikud või jälle

Eesti biograafiline leksikon, 1926-1929, lk. 19